

УДК 371.3

2. Теорія і практика навчання

Формування в учнів з порушеннями слуху географічних понять

Бурлака О. В., вчитель географії Хмельницької спеціальної
загальноосвітньої школи №33, старший вчитель

У статті висвітлено процес якісного формування географічних понять в учнів з порушеннями слуху в процесі шкільного навчання. Розкрито значення самого терміну «поняття» та групи, на які поділяються всі географічні поняття. Підкреслено важливість використання різноманітного наочного матеріалу, який у тісному взаємозв'язку з різними засобами навчання сприяє розумінню учнями певних об'єктів та явищ природи, дозволяє ущільнити зміст теми підручника чи розповіді вчителя, стимулює пізнавальну діяльність учнів всього класу та вивільнює час для закріплення нової теми. Підкреслено чітку послідовність дій, за допомогою яких відбувається якісне формування географічних понять в учнів з порушеннями слуху.

Ключові слова: географічні поняття, діти з порушеннями слуху, загальні поняття, засоби навчання, одиничні поняття.

Бурлака О. В.

Формирование у учащихся с нарушениями слуха географических понятий

В статье отражён процесс качественного формирования географических понятий у учащихся с нарушениями слуха в процессе школьного обучения. Раскрыто значение самого термина «понятие» и группы, на которые делятся все географические понятия. Подчёркнута важность использования разнообразного наглядного материала, который в тесной взаимосвязи с различными средствами обучения способствует пониманию учащимися определённых объектов и явлений природы, позволяет уплотнить содержание темы учебника или рассказа учителя, стимулирует познавательную деятельность учащихся всего класса и высвобождает время для закрепления новой темы. Подчёркнута чёткую последовательность действий, с помощью

которых происходит качественное формирование географических понятий у учащихся с нарушениями слуха.

Ключевые слова: географические понятия, дети с нарушениями слуха, единичные понятия, методы обучения, общие понятия.

Burlaka O. V.

Formation of uchaschyhsya with abuse hearing geographical concepts

In the article the qualitative process of formation of geographical concepts in students with hearing impairments in the school. Reveals the meaning of the term "concept" and the group to which divided all geographical concept. The formation of the students with hearing geographical concepts starts with the correct classification of the concept, which will contribute to further qualitative assimilation and use it in their practice by uchnyamy. Proses development of students' geographical concept is not only the assimilation of new material in class, but also and the use of new znanu their practice. An important during the consolidation of learned concepts are well thought-out system for different tasks using and mastering a new concept, which contributes to the successful formation of this concept at different stages of the lesson. Check the strength and accuracy of the material learned students with hearing help various tasks creative nature that cause children to show their skills at solving them and use the knowledge acquired during their resolution and contrast, with the following tasks teacher can identify gaps in knowledge with students the subject and by additional repetition eliminate these nedoliky. Pidkresleno importance of diverse visual material that is in close relationship with various means of training students contributes to understanding certain objects and natural phenomena, allows you to compress content themes or stories textbook teacher stimulates cognitive activity students of all grade and releases time for fixing a new topic. Highlighted clear sequence of actions by which quality is the formation of geographical concepts in students with hearing impairments.

Keywords: children with hearing impairment, general concepts, geographical concept, individual concepts, training.

Швидкі темпи розвитку суспільного знання спонукають вітчизняну систему освіти до нагальних позитивних реформ, зокрема, в галузі географічних знань. Сучасна модернізація освіти, інноваційні освітні технології та комп'ютеризація шкільних закладів сприяють якісному засвоєнню змісту навчального предмету «Географія». Втім, мова йде про загальноосвітні шкільні заклади. Дещо інша картина спостерігається в спеціальних загальноосвітніх закладах для дітей глухих та зі зниженим слухом. Причиною цьому є власне факт депривації слуху.

Проблемами формування географічних понять в учнів загальноосвітніх навчальних закладів займалося багато науковців, зокрема: А. Бирик, Т. Герасимова, А. Даринський, І. Єринова, Л. Емузова, Е. Кабанова-Меллер, Т. Корман, Т. Кучер, В. Сиротин, А. Стручкова, В. Щенев, Т. Щербакова та ін. В спеціальній педагогіці проблема навчання географії учнів з порушеннями психофізичного розвитку була висвітлена в дослідженнях низки вчених, зокрема: А. Гозової, Т. Розанової, Л. Тигранової, Ж. Шиф, В. Суслова, Н. Тельтевської, А. Попова, В. Серова, С. Зубова, В. Синьова та ін.

У сучасній загальноосвітній школі будь-який урок географії містить у собі поняття, якими учні з порушеннями слуху повинні добре оперувати, щоб мати змогу опанувати загальним шкільним курсом «Географія». Процес формування в учнів географічного поняття є складним та тривалим у часі, який сприятиме у подальшому чіткому та якіснішому розумінню самого предмета та допоможе вірно застосувати сформоване поняття під час виконання контрольних, самостійних чи практичних робіт або при вирішенні різних життєвих ситуацій.

Власне, термін «поняття» означає форму людського мислення, за допомогою якого пізнаються загальні, суттєві ознаки предметів та явищ об'єктивної дійсності. Іншими словами, поняття – це форма (спосіб) узагальнення предметів і явищ [8, С. 63].

Всі географічні поняття, які окреслені шкільною програмою та повинні бути засвоєнні учнями з порушеннями слуху, відносяться до словесно-логічної категорії і їх зміст розкривається в одному або у кількох змістовних висловлюваннях. Якісне формування в учнів з порушеннями слуху певного поняття повинно відбуватися за допомогою різних засобів навчання, які протягом всього уроку мають бути тісно взаємопов'язані між собою.

Процес формування в учнів з порушеннями слуху географічних понять розпочинається з правильної класифікації самого поняття, що сприятиме у подальшому якісному засвоєнню та застосуванню його у своїй практичній діяльності самими учнями. Усі географічні поняття, якими повинен оперувати учень спеціальної загальноосвітньої школи, закладені в шкільній програмі та можуть умовно поділятися на дві великі групи – загальні та одиничні:

До загальних понять учитель географії повинен відносити такі, ознаки яких характерні для всіх об'єктів та є опорою при вивченні одиничних понять. Вони узагальнюють предмети та явища природи в одну спільну назву, що є характерним для всіх одиничних понять. До таких понять можна віднести наступні: річку, озеро, материк. На основі вивченого загального поняття вчитель у подальшому буде формувати в учнів з порушеннями слуху одиничні поняття про окремий об'єкт чи явище природи.

До одиничних понять можуть відноситися ознаки, які характерні для окремого об'єкта чи явища природи та на базі вивченого загального поняття дають можливість вчителю сформувати в учнів з порушеннями слуху одиничне поняття. Наприклад, після формування в учнів загального географічного поняття про річку, вчитель, згідно свого календарного плану, розпочинає формувати в учнів одиничні поняття про різні річки світу: Дніпро, Амазонку, Ніл. Таким чином, в залежності від теми та мети уроку, відбувається формування географічного поняття, що сприятиме у подальшому розумінню учнями з порушеннями слуху об'єктів навколишньої дійсності чи явищ природи.

Також, процес формування певного поняття відбувається не лише при засвоєнні нового матеріалу на уроках, але і при використанні нових знань, умінь та навичок у практичній діяльності. Важливим у період закріплення вивченого поняття є добре продумана система різноманітних завдань на використання та засвоєння вивченого поняття, яка сприяє успішному та якісному його формуванню. Перевірити міцність та правильність засвоєного матеріалу учнями з порушеннями слуху допоможуть різноманітні завдання творчого характеру, які змушують дітей проявляти свої здібності при їх розв'язуванні та використовувати набуті знання під час їх вирішення і навпаки, за допомогою таких завдань вчитель може виявити прогалини у знаннях учнів з даної теми та шляхом додаткового повторення усунути ці недоліки.

Велике значення у процесі формування в учнів з порушеннями слуху географічних понять надається якісним наочним засобам навчання, які сприяють більш чіткому розумінню учнями певних об'єктів та явищ природи, дозволяють ущільнити зміст теми підручника чи розповіді вчителя, стимулюють пізнавальну діяльність учнів всього класу та вивільнюють час для закріплення нової теми. Попри це, не слід забувати, що лише якісні наочні засоби навчання можуть допомогти досягти високих результатів, відповідати дійсності об'єкта який вивчається та вірно сформулювати саме поняття про нього. Адже відомо, що учні з порушеннями слуху велику кількість інформації отримують завдяки зоровому аналізатору, тому використання таких наочних засобів сприяє покращенню всього навчального процесу та є досить актуальним на сьогоднішній день.

Серед найбільш поширених наочних засобів навчання, яким надає перевагу вчитель на своєму уроці, можна відзначити: ТЗН, контурні карти та атласи, політичні та фізичні карти, глобус, схеми та таблиці.

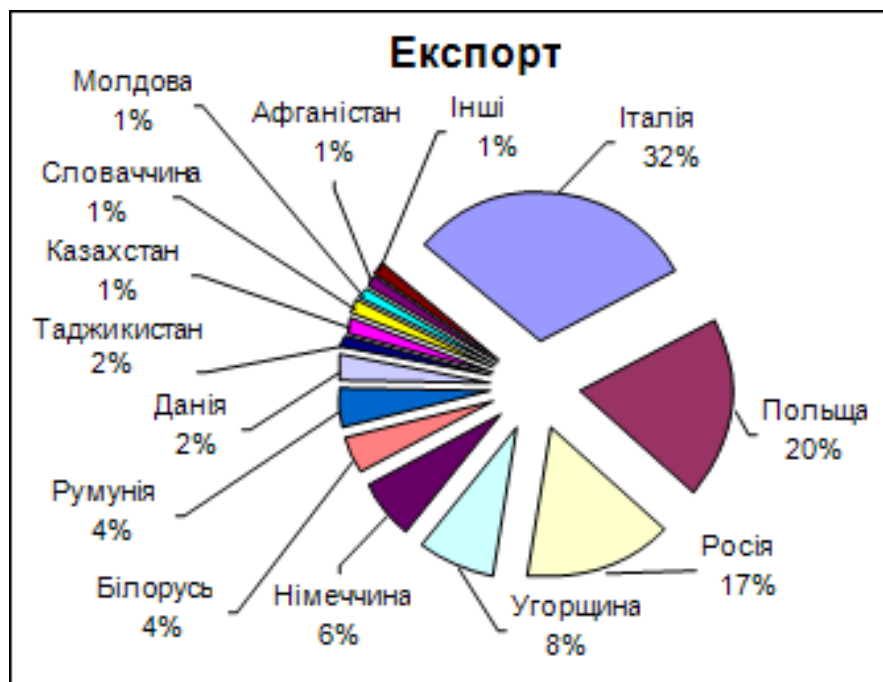
Технічні засоби навчання (ТЗН) є найбільш поширеними засобами навчання у школах, за допомогою яких вчитель формує в учнів географічні поняття. Комп'ютер, проектор, мультимедійна дошка, телевізор, магнітофон тощо створюють комфортні умови для дітей з порушеннями слуху, в яких

можливість краще засвоїти новий матеріал суттєво зростає. Оптимальне співвідношення між інформаційним фондом (слайди, фотографії, фільми), закладеним в технічних засобах (комп'ютер, проектор, мультимедійна дошка, телевізор, магнітофон тощо) та можливістю дітей з порушеннями слуху усвідомлювати, засвоювати та застосовувати новий матеріал уроку на практиці й у повсякденному житті сприяють кращому розумінню шкільного предмета та спроможністю застосовувати набуті знання у практичній діяльності [2, С. 19 - 26].

В залежності від того який тип уроку обрав вчитель, до нього добре продумуються різноманітні завдання, що будуть виконуватися на певних етапах уроку:

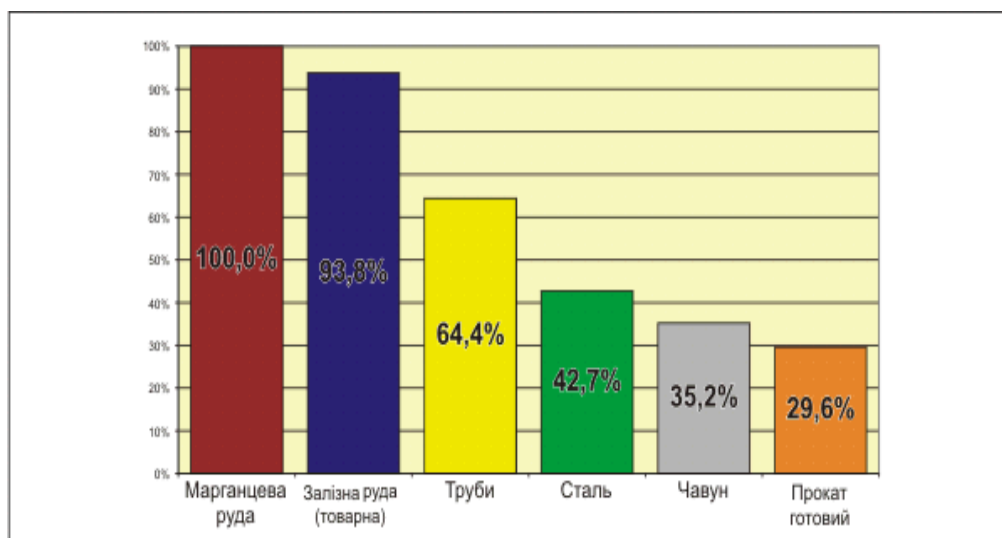
- під час мотивації, як постановка проблеми перед вивченням нового матеріалу (слайд із запитаннями, за допомогою якого учень визначає що буде вивчати на сьогоднішньому уроці);
- при пояснені нового навчального матеріалу (слайди, діаграми, фото, документальний фільм, художній короткометражний фільм тощо);
- під час закріплення та узагальнення нових знань та умінь учнів (слайди з питаннями та тестовими завданнями, діаграмами);
- під час контролю нових знань та умінь (слайди з запитаннями та тестовими завданнями для закріплення та контролю знань з нової теми).
- Прикладом можуть слугувати наведенні нижче діаграми та малюнки.

Рис. 1. Слайд із діаграмою «Експорт»

Користуючись слайдом № 1 «Експорт», учням пропонується проаналізувати видобуток та експорт різних корисних копалин України, які постачаються в інші країни світу.

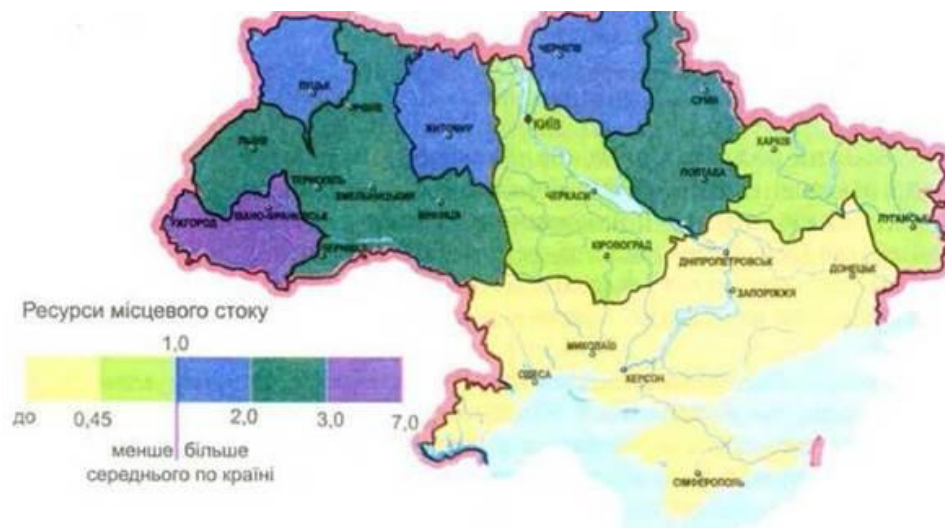
Рис. 2. Слайд із діаграмою «Металургія»

Під час роботи зі слайдом № 2 «Металургія», учитель представляє учням рівень видобування тих чи інших металів на території України, їх коротку характеристику та аналізує прокатне виробництво у державі. Учні під час доповіді вчителя записують в свої зошити назви металів та їх коротку характеристику.

Крім статистики та динаміки, що використовуються у вигляді діаграм, вчитель може самостійно готувати завдання, підбирати слайди та фільми, які відповідають змісту конкретної теми уроку. Наприклад, при проведенні уроку географії на тему «Водні ресурси України», поряд із словесною розповіддю про різні види водних ресурсів, які існують на території України, вчитель легко може підготувати учням навчальну презентацію для наочного представлення основних водних ресурсів, їх розташування на території України, проаналізувати проблеми та перспективи у вигляді слайдів, які будуть містити у собі діаграми та малюнки.

Рис. 3. Слайд із малюнком «Водні ресурси України»

Переглядаючи слайд № 3, учням пропонується завдання: працюючи в парах, охарактеризувати дві області на свій вибір та стисло записати це у зошиті.

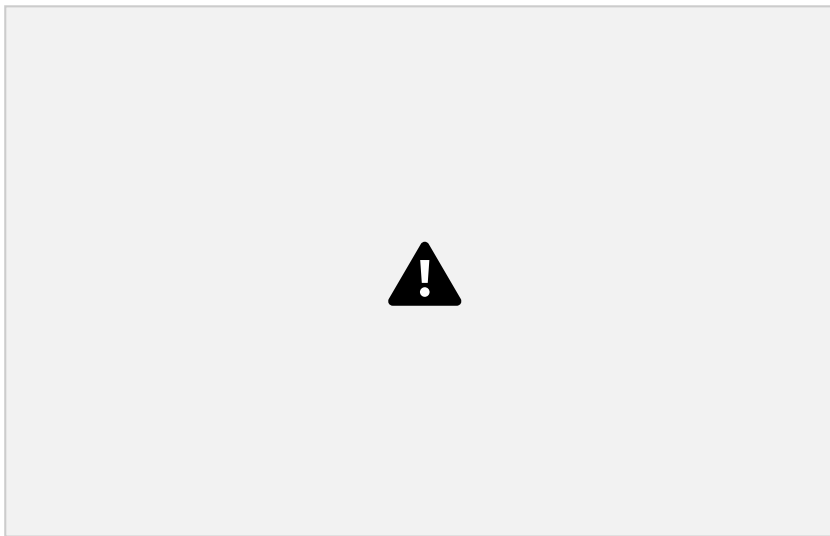
Таким чином, технічні засоби навчання відіграють важливу роль у шкільному житті учнів з порушеннями слуху. Вони допомагають отримати певні знання, які сприяють формуванню нових понять про об'єкти та явища природи та розширюють світогляд самої дитини.

Важлива роль на уроці географії належить і картам (контурній, політичній, фізичній тощо), які направлені на формування в учнів з порушеннями слуху навичок роботи з ними. Карти завжди були важливим засобом при навчанні дітей географії. Розуміння учнями з порушеннями слуху змісту різних карт: їх географічних та топографічних умовних знаків, числового, іменованого та

лінійного масштабу, градусної сітки Землі, визначення напрямів на карті та розпізнання нерівностей земної поверхні дозволяє добре орієнтуватися по карті та сприяє засвоєнню нових знань, умінь та навичок. Крім засвоєння нового матеріалу, карти дозволяють закріплювати та неодноразово повторювати пройдені теми. З їх допомогою учні з порушеннями слуху вчаться вільно користуватися картографічною інформацією, що сприяє не лише формуванню нових понять, але й допомагає у вивченні та закріпленні нового матеріалу.

Наприклад, під час закріплення теми «Річки» учні, за допомогою атласів, позначають на контурних картах річки світу [7, 140 с.].

Позначити це. Рис. 2. Сторінка контурної карти «З»

Контурні карти та атласи допомагають закріпити нові знання та сприяють формуванню якісних понять в учнів з порушеннями слуху.

Отже, карти відіграють важливу роль у шкільному житті учнів. Вони багато про що розповідають, захоплюють невідомими далями, кличуть до мандрівок, чим збуджують інтерес в учнів до предмета, формують нові поняття в учнів з порушеннями слуху та прищеплюють любов до вивчення шкільної географії.

Глобус також є одним із важливих засобів навчання, який використовується на уроках. У школах він є головним наочним матеріалом, що тісно взаємопов'язаний з картою. Вчитель за допомогою глобуса намагається пояснити учням з порушеннями слуху особливості карт, а за допомогою карт

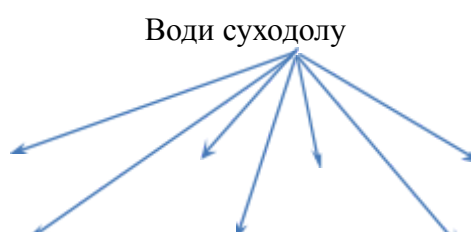
деталізує глобусне зображення земної поверхні, що дозволяє дітям мати краще уявлення про нашу Землю. Формування географічних понять про різні об'єкти та явища природи неможливо лише за допомогою одних карт. Вірне уявлення про форми і розміри великих географічних об'єктів (океани, материки, моря, острови), які будуть вивчатися учнями з порушеннями слуху, може дати лише глобус. Так, наприклад, при вивченні материків та океанів вчитель використовує глобус у зв'язку з тим, що на картах єдність між материками та океанами розірвана (на картах є розірваними Тихий, Атлантичний та Північно-льодовитий океани та материк Антарктида).

Не менш важливим для формування в учнів географічних понять є виконання різноманітних завдань за допомогою глобуса, в яких потрібно найти зв'язок між Європою та Північною Америкою або морський шлях з Азії до Південної Америки (на карті вони розірвані). Такі або інші види подібних завдань допомагають учням усвідомити важливість шкільного глобуса та його відмінність від карт.

Таким чином, правильне використання глобуса на уроках географії в школах для дітей з порушеннями слуху та методично правильне застосування інших наочних засобів навчання допомагають вчителю швидше та якісніше формувати в учнів велику кількість різноманітних понять, які сприятимуть у подальшому кращому розумінню шкільного предмета та збагатять словниковий запас дитини новими словами та поняттями.

Використання на уроках географії схем та таблиць, як одного із засобів навчання, має свої переваги. Діти з порушеннями слуху погано засвоюють інформацію на слух, тому у роботі з ними вчителю слід застосовувати різноманітні наочно-практичні методи роботи. Запорукою успішного формування в учнів географічних понять є можливість поєднання розповіді вчителя з одночасним малюнком на дошці. Наприклад, під час пояснення нової теми «Води суходолу» вчитель одночасно малює на дошці схему [3, 96 с.].

Схема «Води суходолу»

річки озера болота підземні води

багаторічна мерзлота льодовики штучні водойми

Цінність використання схем та таблиць на уроках географії при формуванні певного поняття полягає у кращому розумінні учнями самого поняття, тривалішому запам'ятовуванні пов'язаних з ним фактів, об'єктів та явищ природи та вірному використанню його при виконанні різних схематичних чи табличних завдань.

Таким чином, підбиваючи підсумки можна сказати, що формування географічних понять в учнів з порушеннями слуху є складним та тривалим у часі процесом, який вимагає певних зусиль як з боку вчителя, так і з боку самих учнів та відбувається у такій чіткій послідовності:

- Виявлення в учнів з порушеннями слуху словникового запасу який допоможе сформувати нове географічне поняття;
- Організація вчителем на уроці ціленаправленого сприймання об'єктів або явищ навколишнього середовища, які сприятимуть формуванню нового географічного поняття у дітей з порушеннями слуху. Наприклад, під час вивчення теми «Озеро» вчителю доцільно організувати для учнів екскурсію до найближчого озера, що сприятиме кращому розумінню та глибшому усвідомленню нового поняття;
- Організація вчителем під час уроку сприймання різних реалістичних зображень тих об'єктів, які не можуть бути сприйняті самими дітьми з порушеннями слуху у натурі. Наприклад, гір, гірських річок, виверження вулканів, землетрусів. На цьому етапі вчителю краще використовувати ТЗН, які допомагають формувати в учнів реалістичні поняття про новий об'єкт;
- Виділення вчителем за допомогою наочностей (глобуса, карти, плану) головних якостей географічного поняття, яке характерне для цього об'єкта і є загальним для всіх схожих об'єктів. Наприклад, протяжність річки Південний Буг на карті, глобусі та плані.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боскис Р. М. Учителю о детях с нарушениями слуха / Боскис Р. М. – М.: Просвещение, 1988. – 128 с.
2. Бурлака О. В. Використання технічних засобів навчання на уроках географії в школах для дітей з порушеннями слуху // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: зб. наук. праць: Вип. 9 / за ред. Засенка В. В., Колупаєвої А. А. – К.: ТОВ «Поліграф плюс», 2015. – С.19 – 26.
3. Картель Л. М. Використання малюнка в навчанні географії / Картель Л. М. – К.: Радянська школа, 1990. – 96 с.
4. Корнєєв В. П. Технології в навчанні географії / Корнєєв В. П. – Харків: Вид. група «Основа», 2004. – 112 с.
5. Методика обучения географии в средней школе / под. ред. Библик А. Е. и др. - М.: Просвещение, 1968 г.
6. Нестандартний урок географії / упоряд. Андрєєва В. М. – Харків: Вид. група «Основа», 2005. – 144 с. – (Б-ка журн. «Географія»; Серія «Урок від А до Я» Вип.9).
7. Откаленко М. П. Методика роботи з картою на уроках географії / Откаленко М. П. – К.: Радянська школа, 1966. – 140 с.
8. Паламарчук В. Ф. Техне інтелекту (технологія інтелектуальної діяльності учнів) / Паламарчук В. Ф. – Суми: ВВП «Мрія – 1» ЛТД, 1999. – 92 с.
9. Сурдопедагогика / под. ред. Никитиной М. И. – М.: Просвещение, 1989 . – 384 с.
10. Терно С. О. Умови формування наукових понять у учнів на уроках історії // Історія в школі. – 2000. – № 1. – С. 9-12.